

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ

**ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«УКРАЇНА У СВІТОВОМУ ІСТОРИЧНОМУ ПРОСТОРІ»**

05 травня 2026 р.

Київ 2026

УДК 94(477)(063)

Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф.
(м. Київ, 05 травня 2026 р.) / Під заг. ред. Т. В. Марени. – Київ: МДУ, 2026. – 171 с.

Редакційна колегія:

Голова – **Т. В. Марена**, в.о. ректора Маріупольського державного університету

Члени редколегії: – **О. П. Реснт**, член-кореспондент НАН України, д.і.н., професор, заступник директора Інституту історії України НАН України.
– **Ю. В. Константинова**, к.і.н., доцент, декан історичного факультету.
– **С. В. Новікова**, к.і.н., доцент, заступник декана історичного факультету
– **В. М. Романцов**, д.і.н., професор (відповідальний редактор)
– **С. С. Арабаджи**, к.і.н., доцент
– **В. С. Волоніць**, к.і.н., доцент
– **В. О. Забавін**, к.і.н., доцент
– **В. М. Коробка**, к.і.н., доцент
– **Н. І. Романцова**, д.і.н., доцент
– **Н.Ф. Шипік**, к.і.н., доцент

У збірнику представлено наукові матеріали, що включені до програми Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна у світовому історичному просторі». В ньому висвітлюються різні аспекти української історії як складової всесвітньої історії, історичного краєзнавства, історичної регіоналістики, культури, актуальні проблеми міжнародних відносин, методики викладання історії в школі.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, магістрантів і всіх тих, хто цікавиться питаннями історії, культури, зовнішньої політики України, історичного краєзнавства, а також міжнародними відносинами нашого часу.

The collection of scientific papers presents the scientific articles included in the proceedings of the All-Ukrainian research conference «Ukraine in world historical space». It highlights various aspects of the history of Ukraine as a part of the global history, historical regional studies, historical regionalism, culture, as well as acute problems of international relations and foreign policy of Ukraine, methods of teaching history in school.

For researchers, lecturers, postgraduate students, undergraduate and master's students, and all those interested in the history, culture, and foreign policy of Ukraine, historical regional studies, as well as contemporary international relations.

3. Маркітан Л. П. Інформаційний потенціал кінофотовідеодокументів як історичного джерела. Український історичний журнал. 2002. № 5. С. 34-49. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2002_5_34.

4. Нікішенко Ю. І. Практики пам'яті на прикладі сімейного фотоальбому / Нікішенко Юлія // Культура пам'яті. Гендерні рецепції. Локальні історії : збірник матеріалів круглих столів, листопад-грудень 2023 р. (у 2 частинах) / наук.-ред. кол.: Чміль Г. П., ... Демчук Р. В., Король Д. О. та ін.] ; Інститут культурології Національної академії мистецтв України. - Київ : ІК НАМ України, 2023. - С. 101-104.

5. Петренко-Лисак А. О. Фотопортрет як «місце пам'яті» людей і речей / А. О. Петренко-Лисак. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2018. Вип. 12. С. 133-144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_sociology_2018_12_14

6. Москальчук К., Чорний О. (2024). Фотознімки полонених в «Уманському котлі» радянських воєначальників у серпні 1941 року як джерело інтерпретацій воєнно-історичних подій. Воєнно-історичний вісник, 50(4), 66–78. <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2023-50-4-66-78>

7. Emmison Michael, Smith Philip. Researching the Visual. London: Sage. 2000. / Michael Emmison, Philip Smith. Цит. за вид. Штомпка П. Визуальная социология. Фотография как метод исследования : учебник [Електронний ресурс] / П. Штомпка ; [пер. с польск. Н. В. Морозовой, авт. вступ. ст. Н. Е. Покровский]. – М.: Логос, 2007. – 168 с. + 32 с. цв. ил. – Режим доступа: http://socioline.ru/files/5/84/piotr_sztompka_socjologia_wizualna_2007.pdf. – Назва з екрана.

ДО ПИТАННЯ ДОКУМЕНТНОГО СУПРОВОДУ БЕРЕСТЕЦЬКОЇ БИТВИ

Нікольченко Ю.М.

У доповіді розглядається питання документного супроводу битви під Берестечком 1651 року, зокрема документів, продюгованих Генеральними канцеляріями Запорозької Січі та Гетьманщини. Аналізується історіографія проблеми, яка включає у себе наукові студії вітчизняних дослідників проблеми.

Серед героїчних сторінок Національно-визвольної війни 1648–1658 років битва під Берестечком знайшла своє відображення у свідченнях сучасників, вітчизняній та зарубіжній історіографії, художній і мемуарній літературі, унікальних пам'ятках матеріальної культури, здобутих під час дослідження її території археологічними методами.

Проте, важливими свідками подій, що розгорнулися 375 років тому між містом Берестечком (сучасна Волинська область) та селами Пляшева й Острів на Рівненщині, є

документальні джерела. Дослідження документного аспекту битви під Берестечком зі стабільною періодичністю з'являються на сторінках українських часописів. Переважно вони концентруються у наукових виданнях історичного та археографічного спрямування, особливо після 1991 року, коли громадськість України широко відзначила її 340-річчя. Особлива роль у цій важливій справі належить Національному історико-меморіальному заповіднику «Поле Берестецької битви», який є авторитетним всеукраїнським науково-просвітницьким центром дослідження і вшанування вікопомних подій червня–липня 1651 року. З 1990 року заповідник проводить науково-практичні конференції, об'єднані загальною темою: «Берестецька битва в історії України».

Вперше класифікацію документальних джерел Берестецької битви здійснив її дослідник, видатний український археолог й історик, доктор історичних наук Ігор Свешніков [5]. У 2005 році побачила світ хрестоматія завідувача кафедри івент-індустрій, культурології та музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету, професора Володимира Виткалова і завідувачки відділу історії Рівненського обласного краєзнавчого музею, доцента вказаної кафедри Тетяни Пономарьової «Берестецька битва мовою документів: за матеріалами наукової спадщини І.К. Свешнікова» [1]. Документальні джерела Берестецької битви аналізуються Олексієм Златогорським і Віктором Баюком у статті «Берестецька битва в документальних джерелах», [2] та нами у статті «Битва під Берестечком у контексті розвитку документної традиції українського козацтва» [3].

У цьому контексті слід зазначити, що традиції українського документування сягають своїми коріннями в історію Запорозької Січі і Гетьманщини, які знаходились біля витоків національної державності. У зв'язку з цим важливим є вивчення документної традиції українського козацтва другої пол. XVI–останньої чверті XVIII століть як сфери його практичної діяльності в процесі національного державотворення.

Проблема козацького документування вже багато років не залишається поза увагою вітчизняних дослідників проблеми. Вона знайшла місце у працях Дмитра Яворницького, Михайла Грушевського, Миколи Крип'якевича, Володимира Голобуцького, Юрія Мицика, Валерія Смолія, Валерія Степанкова, Тараса Чухліба, Олександра Гуржія, Віктора Горобця, Івана Синяка, Юзефа Нікольченка та інших. Питання козацького документування розглядаються на сторінках фундаментальної колективної двотомної праці «Історія українського козацтва», яка побачила світ у 2006–2007 роках та у книзі «Історія діловодства (документознавчий аспект)» Юрія Палехи і Наталії Леміш, виданої 2011 року.

Необхідно зауважити, що процес становлення і розвитку козацького документування завжди був поступальним й ефективним. Він охоплював увесь період існування Запорозької

Січі і Гетьманщини (з вересня 1649 р.) від другої пол. XVI до останньої чверті XVIII століть – які мали власну територію, військо, правові норми, суто українську систему адміністративного апарату з власною діловодною системою.

З огляду на це, метою нашої доповіді є класифікація документів Берестецької битви за методикою, прийнятою в українському документознавстві, як один із варіантів їх ґрунтовного дослідження. Об'єктом доповіді виступають документальні джерела битви під Берестечком 1651 року, поділені нами на дві основні групи: офіційну документацію і документацію інформаційного характеру. Офіційні документи, а саме – урядові документи, матеріали письмових підтверджень фактів та подій, які повинні бути виготовлені так, щоб протягом всього терміну зберігання забезпечувалась їхня юридична сила та інформаційна функція, а також можливість виготовлення їхніх копій, представлені актами, наказами та універсалами козацького та іншого походження. Документи інформаційного характеру – це реляції, донесення, конфесати, листування урядових і приватних осіб щодо подій Берестецької битви.

Категорію офіційної документації становлять документи, що виходили у вигляді універсалів і наказів – розпорядчих актів адміністративно–політичного характеру польських королів та українських гетьманів (іноді представників генеральної старшини у XVII–XVIII ст.). Якщо розглядати універсал або наказ за обставинами його існування, то за регулярністю виходу він явно був неперіодичним, приймався лише у зв'язку з певними подіями. За умовами використання і появою у часі офіційні документи, як системні об'єкти у зовнішньому середовищі, були оригінальними, а за місцем походження – загальнодержавними. Зміст універсалів і наказів доводився до населення королівськими або гетьманськими вістовими. За каналом сприйняття ці документи можна віднести до візуальних, коли людина особисто їх читала, та аудіальних, коли інформація передавалась посередником.

Блок документів інформаційного характеру становлять джерела, що несуть безпосередню інформацію про підготовку, початок, розвиток, завершення та наслідки Берестецької битви: реляції, донесення, конфесати (протоколи допиту полонених), вестові листи (дипломатичне листування). У них присутній текст на речовому носії та необхідні реквізити: кому, від кого, дата, місце і час події. Прикладом можуть слугувати реляції про битву невідомого польського шляхтича 12–13 липня 1651 року та вишгородського стольника Млоцького.

Також необхідно звернути увагу на листи–донесення, що виконували роль офіційної інформації. Прикладом можуть бути 23 листи галицького стольника, ротмістра Анджея М'ясківського, який під час битви був секретарем короля Яна–Казимира II. За класифікацією документи інформаційного характеру мали усі ознаки текстових. Якщо розглядати їх за

обставинами свого існування у зовнішньому середовищі, то за регулярністю виходу вони є неперіодичними. За умовами використання і часом появи на світ ці документи, як системні об'єкти у зовнішньому середовищі, були оригіналами, а за місцем походження вони є регіональними або місцевими.

Серед інших інформаційних свідчень щодо подій Берестецької битви її широким достовірним джерелом, представленим великою кількістю різноманітних свідоцтв, є автентичне листування урядових та приватних осіб. Розподілити їх можна за національною приналежністю авторів, їхнього особистого відношення до подій, що були описані, та за місцем зберігання. На нашу думку, автентичні листи відповідають вимогам класифікації документів. У тих листах, що безпосередньо пов'язані з подіями битви, наявні основні ознаки документа: смисловий зміст і можливість ідентифікувати є стабільна речовинна форма, яка присутня навіть через 375 років, тобто інформація переміщується у просторі і часі, оскільки вона зафіксована на матеріальному носії, що реально існує і в наш час.

Зміст листів призначений для використання у соціальній комунікації. За характером знакових засобів їх можна віднести до текстових документів, а згідно з вимірністю запису інформації – до двомірних. Щодо фізичної складової листів, то вони були паперовими, аркушевими, неперіодичними, оригінальними місцевими документами.

Серед писемних джерел, що розкривають події Берестецької битви, необхідно виокремити суперечливу групу, яку складають так звані «летючі листки» – німецькомовні інформаційні листівки на кшталт газет невеликого формату, що видавалися у Західній Європі в XVI–XVIII століттях. У нашому випадку вони були оперативним друкованим носієм інформації для широкого кола споживачів безпосередньо у місцях подій. У статті «Німецький «летючий листок» про Берестецьку битву» Н. Підгорна, Ю. Мицик і Б. Проїслер (ФРН) охарактеризували «летючий лисок», оригінал якого зберігається у Воєводському державному архіві міста Гданська (Польща) [4]. У цьому джерелі надруковано донесення невідомого німецького офіцера на польській службі, у якому він стисло описав початковий період битви й вказав на певні і досить важливі її деталі.

Виникає питання – чи можна віднести ці джерела до статусу документів? З одного боку, як донесення чи лист приватної особи «летючі листки» представляють собою певний вид документів, що відповідають усім документним вимогам. З іншого – це вже не донесення, а газетний матеріал. Проте він являє собою матеріал для прочитання та візуальний примірник документа. Далі можна констатувати, що за ступенем розповсюдження «летючі листки» вже публікувались, а за способом інформативності вони представляли собою рукописні первинні

документи, які пізніше публікувалися у друкованому або мальованому вигляді. Щодо фізичної складової «листоків», то вони писалися на паперовому носії та мали аркушеву конструкцію.

Стосовно класифікації документів за обставинами у зовнішньому середовищі, їх можна віднести до періодичних, оригінальних та місцевих. Отже, ми маємо у «летючих листках» всі головні ознаки документа. За призна ченням серед них були оригінали і копії – дублікати, що повністю відтворювали інформацію оригінального документа. Бельгійський історик письменник, бібліограф, документаліст, засновник наукового документознавства Поль Отле (1868–1944) надавав газетам статус документа. Пояснюючи поняття «книга» та «документ», він підкреслював, що книга – це термін, який засто совується умовно для позначення усього масиву документів. Він поєднує у собі не лише книгу у власному значенні слова, рукописну або друковану, але й журнали, газети, рукописи.

Практичне значення результатів документознавчого аналізу першоджерел щодо Берестецької битви передбачає можливість використання його методів та інструментів для наступних наукових пошуків за двома напрямками: з історії України та історії українського документознавства. Разом з тим, асортимент документальних джерел битви репрезентував дослідникам комплекси документів, які продукували не тільки козацькі діловодні структури, а й канцелярські установи Речі Посполитої та інших країн, що у перспективі сформує окремий напрямок історичних та документознавчих досліджень в Україні.

Література

1. Виткалов В.Г., Пономарьова Т.О. Берестецька битва 1651 року мовою документів: за матеріалами наукової спадщини І.К. Свешнікова: хрестоматія. Рівне: РДГУ. 2005. 403 с.
2. Златогорський О., Баюк В. Берестецька битва в документальних джерелах // Минуле і сучасне Волині і Полісся: рух опору тоталітарним і окупаційним режимам. Луцьк, 2009. С.40–44.
3. Нікольченко Ю.М. Битва під Берестечком у контексті розвитку документної традиції українського козацтва // Гілея. Науковий вісник. Збірник наукових праць. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. Випуск 56 (№ 1). Київ. 2012. С. 5–10
4. Підгорна Н.М., Мицик Ю.А., Проїслер Б. Німецький «летючий листок» про Берестецьку битву // Берестецька битва в історії України: Тези III республіканської науково–практичної конференції 26 червня 1992 р. Рівне, 1992. С. 63–66.
5. Свешніков І.К. Битва під Берестечком. Видання доповнене. Рівне, 2008. 304 с.